

Sándor János

Egy primadonna, Kossuth csókjával homlokán: Réthy Laura

1. kép: Réthy Laura portréja a Magyar színművészeti lexikonban

A huszadik század fordulóján a szegedi színház színpadán aratta diadalait az az Újvilágban is hódító primadonna, aki nemcsak sikereivel, hanem Kossuth atyai csókjával is büszkélkedhetett. Életének, művészpályájának és családjának fordulatokban gazdag története méltó arra, hogy megidézzük alakját a múlt mindent oly könnyen elfedő ködéből.

„Operett-primadonnánknak, **Réthy Laurának** gyönyörű, meleg énekhangja volt, és jól is játszott. Különösen népszínművekben, a magyar népdalokat énekelte nagy hatással” – írta róla kolozsvári főrendezője, a Vígszínház későbbi igazgatója, Ditrói Mór.¹ Laura, ez az istenáldotta tehetség, Nagykőrösön látta meg a napvilágot, 1865. március 13-án.² Édesanyja Fekete (Swarcz) Rozália, édesapja Réthy Dezső, egy vaskereskedés tulajdonosa. A leánykát csodaszép énekhangja hamar a színpadra csábítja. Még csak 12 éves, amikor egy török sebesültek javára

rendezett jótékonysági esten színre lép.³ Aztán három év múlik el, míg végre újra nyomára bukkanunk a közeli Kecskeméten. Ott, ahol 1880-ban, a mostani színházzal szemben, a Nádor-vendéglővel közös telken állt Kovács László színházteremnek is használt granárium⁴, melyben Lászy Vilmos társulata a *Tolonc* című darabot játssza. A szereplők közt próbálgatja szárnyait – kicsiny szerepében – az alig tizenöt éves Réthy Laura!

A szép és okos leány hamarosan ráébred: a fiatalság hamvasságával a tehetség is elillan, ha nem ápolják. Ezért édesapja támogatásával Budapesten, a Nemzeti Zenedében énekleckéket vesz. Tanára Puks Ferenc (1839–1887), aki egyúttal a nemrég megnyílt Népszínház karnagyi állását is betölti. A mester már az első órákon felismeri a lány tehetségét és ráveszi színháza igazgatóját, próbaképpen léptesse fel tanítványát. Nem vall szégyent vele. Az ifjú színésznőt a következő, 1882/83-as évadra Aradi Gerő (1829–1892), a szegedi színház igazgatója, szerződéssel kínálja meg.

¹ Ditrói Mór (1851–1945) színigazgató, színész, rendező. Az idézet helye: *Komédiások*. Budapest, Közlekedési nyomda, 1927. p. 92.

² Az 1929-es Magyar zsidó lexikon – Laura édesanyja révén zsidó származású – a születése évét 1866-ra teszi, a Wikipédia 1864-re.

³ Nagykőrösi Szabó Károly Városi Könyvtár. Helytörténeti gyűjtemény

⁴ magtár

Szegeden ekkor igen rossz napok járnak a színtársulatokra. Az 1879-es árvíz által megrongált régi, „bódészínház”-nak csúfolt épület alig alkalmas előadások tartására. Az új, pompás kőszínház pedig csak 1883 őszén nyitja majd meg kapuit. Réthy Laurának nincs türelme megvárni az új teátrumot. Nyáron a Budai Színkörben lép fel, őszre meg Kassára szerződik. Ekkorra már felfigyel rá a közönség, s felfigyel Mikszáth Kálmán is. 1884-ben, *Az ingyen csokor* című „érzékeny színházi történet”-ében papírra is veti, hogy „minden ember Réthy Laurát nézi: a kis fejlődő Blahánét.” Az előbbi ekkor 19, az utóbbi 34 éves! Aztán a „kis fejlődő Blaháné” Bécsbe utazik, hogy a neves Josef Gänsbacher énekmesternél tovább képeztesse hangját.⁵

2. kép: Fővárosi nyári szinkör. A szerző tulajdona

Hazatérte után kolozsvári szerződés vár rá. Jókor kerül Erdély fővárosába. Ekkor éli aranykorát a Bölöny⁶ és Ditrői vezette színház. A társulat Thália-szövetség néven Szabadkán is fellép. Itt találkozik a művésznő Breznay Geyzával, a neves komikussal⁷. Breznay szülei ellenére lépett a rögzös színi pályára. Nem csoda, hogy a család ellenezte szándékát, hiszen apja Zemplén vármegye főorvosa, édesanyja pedig Kossuth húga, Kossuth Karolina volt! A fiatal primadonna sokszor hall kollegájától, a turini remetéről, és egyre jobban vágyódik a vele való találkozásra. S a sors 1887-ben váratlanul alkalmat is teremt az óhajtott eseményre. Ám most adjuk át a szót Réthy Laurának.

⁵ Josef Gänsbacher (1829–1911) a bécsi konzervatórium ének- és csellótanára. Brahms neki ajánlotta e-moll csellószonátáját.

⁶ Bölöny József (1850–1930) földbirtokos, 1887–1892 és 1897–1902 között a Kolozsvári Színház intendánsa.

⁷ Breznay Geyza (1840–1911) felesége Balogh Róza (1838–1896) színésznő, a híres úttörő Balogh István (1790–1873) színiigazgató leánya volt.

3. kép: A kolozsvári régi Nemzeti Színház. A szerző tulajdona

„Kolozsvári primadonna voltam, amikor országos mozgalom indult meg, hogy küldöttségileg keressük fel Kossuth Lajost turini száműzetésében. Ebben a javarészt írókból, művészekből álló küldöttségben Jászai Mari és Hegyesi Mariska mellett én is részt vettem. Helfy Ignác⁸ fogadta a küldöttséget, és azt az óhaját fejezte ki, hogy valamelyikünk énekeljen magyar dalokat Kossuthnak, mert azokban már évek óta nem volt része. A küldöttség vezetői engem jelöltek ki és másnap Kossuth szobájában cigányzene kísérettel néhány dalt énekeltem, köztük a *Mi füstölög...* kezdetű Petőfi népdalt. Mikor az énekbe odaértem, hogy »Messze jártam, másutt is volt jó dolgom / Hej, de szívem csak azt mondja jobb otthon« – Kossuth gyönyörű szemét elfutotta a könny, s rázta a zokogás. De azután erőt vett magán, és hozzám fordult:

– Mivel hálálhatnám meg? Nekem nincs semmim.

Azzal odalépett hozzám és mindenki előtt homlokon csókolt.”⁹

4. kép: Szegedi színlap. Somogyi-könyvtár, helyismereti gyűjtemény

⁸ Helfy Ignác (1830–1897) politikus, országgyűlési képviselő, író. Ő rendezte sajtó alá Kossuth Lajos iratait.

⁹ Idézi Sándor János: Igaz mesék a szegedi színházról. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1997. pp. 55–59.

Réthy e nevezetes eset után a Népszínházban vendégszerepel, majd az 1891/1892-es színi évadra Debrecenbe ír alá szerződést. Mielőtt a cívisvárosba menne, hangversenyt ad Szabadka nyári üdülőhelyén, Palicson. A sajtó nagy várakozással néz az esemény elé. „Réthy Laura asszony az ország egyik legnagyobb művésznője” – írja a Bácskai Hírlap. – „Itt Őt mindenki szereti, becsüli és kétségtelen, hogy az Ő fenomenális hangjában Szabadka előkelő társadalmának java része siet [...] gyönyörködni.”¹⁰ És Szabadka „előkelő társadalma” valóban kivonul Palicsra tapsviharral jutalmazni újra látott, kedvenc művésznőjét.

5. kép: Rudnyánszky Gyula portréja (forrás: Wikipédia)

Réthy Laura személyében kitűnő primadonna érkezik Debrecenbe. Operettekben és népszínművekben egy csapásra meghódítja a közönséget. És meghódítja a Debreceni Hírlap szerkesztőjét, Rudnyánszky Gyulát (1858–1913), a költőt. Rudnyánszky régi nemesi család sarja, lángoló hazaszeretető 1848-as honvédfőhadnagy apjától örökölte. Személyéről kitűnő jellemrajzot ad Vasváry Ödön.¹¹ „A költő maga dzsentr volt minden ízében, különös módon egyesítve magában mindazt, ami ezt a társadalmi osztályt jellemezte: hetyke, könnyelmű, semmivel sem törődő, önhitt, izgága, fölényes, az élet minden praktikus követelményét kézlegyintéssel elintéző, mindent mindenkinél jobban tudó, de ugyanakkor megértő, jószívű, másnak rosszat tenni nem tudó karakter, aki csak a mának, abban is csak a jelen órának tud és akar élni.”¹² Fél év sem kell hozzá, a primadonna meg a költő egymásba szeret és összeházasodik. „Az asszony a bohém életében tökéletes párja volt férjének. Egymás nélkül nem tudtak élni.”¹³ Házasságukból három gyermek született: 1893-ban Rózsa, 1896-ban Ibolya, majd 1898-ban Sándor.

A házasságkötés után férj és feleség továbbra is hivatásának él. A költő írja verseit, lapot szerkeszt, a színésznő pedig különböző színházakkal kötött szerződéseinek tesz eleget. Megállapodásait azonban mindig csak a férjével való egyeztetés után írja alá. Makó Lajos szegedi színigazgató – aki már régen szemet vetett a primadonnára – ezt fordítja a maga javára. A debreceni születésű direktor édesanyjának – Szikszay Júliának – unokaöccse Szikszay Gyula,¹⁴ a város híres uszodája, a Margit fürdő tulajdonosa. Makó megkéri a városszerte tisztelt Szikszayt, hogy beszélje rá a költőt és feleségét a szegedi színházhoz szóló

¹⁰ Különfélék. *Bácskai Hírlap*, (1901) 5(100), p. 2.

¹¹ Vasváry Ödön (1888–1977) szegedi születésű, 1914-től Amerikában élő lelkész, a Somogyi-könyvtárnak adományozott gyűjtemény létrehozója. Rudnyánszky Gyulára vonatkozó adatok a Vasváry-gyűjteményben:...

¹² Rudnyánszky Gyula 50 éve halt meg. In: Vasváry Ödön: *Magyar Amerika*. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1988. pp. 150–151.

¹³ Uo.

¹⁴ Szabó Magda Régimódi történet című regényéből megtudhatjuk, hogy Szikszay Gyula révén a Makó és a Jablonczay család rokoni kapcsolatban állt, s bár a könyvben erről nem esik szó, tulajdonképpen Makó Lajos és Szabó Magda távoli rokonok.

szerződési ajánlatának elfogadására. Terve sikerül, és Réthy Laura az 1895/96-os szezontól három évre a Szegedi Városi Színház tagja lesz.

6. kép: Somogyi-könyvtár, helyismereti gyűjtemény

Makó nem krajcároskodik a primadonna gázsijával. A vidéki színészek között Réthy Lauráé a legmagasabb évi fizetés: 8600 forint. Hogy érzékeljük az összeg vásárlóértékét: egy öltöny 10 forint, egy liter jófajta bor 60 krajcár, egy kiló cukor 46 krajcár, egy kiló kávé 1 forint 20 krajcár, és egy újság 5 krajcárba kerül. A művésznő sok pénzt visz el a direktortól, de sokat is hoz a teátrumnak. A szegediek tódulnak a színházba, hogy hallhassák hangját, láthassák alakításait. A ritka tehetségű énekesnő főként operaszerepekben babonázza meg a szegedi publikumot. Tündökletes Violetta a *Traviatában*, brillíroz a *Hoffmann meséi* Olympia–Antónia–Stella hármasszerepében, és lenyűgöző Leonórátként formál a *Trubadur*ban. Az operettekben színészi alakításaival tűnik ki, és a különleges „mutatványoktól” sem idegenkedik. A *Három Kázmér* című zenés csacskaságban – egy emancipált amerikai nőt játszva – még biciklire is pattan! Hároméves szerződését azonban páratlan sikerei ellenére sem tölti ki. Az 1898-as év elején, egy botrányt követően egyoldalúan felbontja szerződését. Lássuk, mi vezetett ehhez a drasztikus lépéshez.

Februárban a nemzet csalogánya, Blaha Lujza vendégszerepelt a szegedi színházban. Távozása után Réthy Laura férjét, Rudnyánszky Gyulát, a primadonna jelenlétében egy kolléganője azzal vádolta meg, hogy feltűnési viselkedéséből Blaha közelébe „törleszkedett.” A két színész – miközben az előadás folyt – a színpad mögött csúnyán lehordta egymást, és csak kevésen múlt, hogy nem kellett miattuk az előadást megszakítani. Az ügy a színházi bíróság elé került, ám a vérig sértett Réthy, meg sem várva az ítéletet, írásban felmondott Makónak.

„Isten látja lelkemet, nem tehetek másként” – írja felmondólevelében. – „Az a gonosz üldözés, amelyet ellenem a színtársulat egy megnevezésre sem méltó tagja folytat – akkor, amikor ő sértett meg női becsületemben, önérzetemben, tisztességemben, – amiért én neki megbocsátottam, én pedig őt nem bántottam, nem sértettem, – az a hihetetlen rosszlelkű üldözés annyira betegé tett, hogy előntött a vérzés – s látnom kell, hogy életemet

veszélyeztetném, ha tovább túrném azokat a sérelmeket. Legyen szíves jóindulattal gondolni rám, én igazán sajnálom, hogy öntől így kellett megválnom.”¹⁵

Bár Makó nem fogadja el a felmondást, a primadonna engedély nélkül Kolozsvárra utazik és az igazgató többszöri felszólítása ellenére sem jön vissza a városba. A távozása miatt egyre dagadó botrányt csak úgy tudja a direktor lecsillapítani, hogy közli a sajtóban: „R. Réthy kisasszony a mai napon saját akaratából szegett szerződést a szegedi színházzal szemben.”¹⁶

7. kép: Pozsony, Városi Színház. A szerző tulajdona

A művész az elkövetkező években a két haza, Magyarország és Erdély valamennyi nagyobb színházában – a Vígszínházban és a Magyar Királyi Operában is, ahol 1901-ben Carment énekel – vendégként lép fel, miközben Temesvárhoz és Pozsonyhoz szerződés köti. 1903-ban az akkor a debreceni színházat igazgató Makóval is kibékül és vendégszereplést vállal nála. Úgy tűnik Réthy Laura karrierje töretlenül ível felfelé. Ezért is éri szegedi rajongóit 1906 elején váratlanul egy megdöbbentő újsághír. A Szegedi Napló arról tudósít, hogy míg az énekesnő Pesten három gyermekével hónapos szobában nyomorog, addig férje Rudnyánszky, szeretőjével Amerikába szökik. Ám a hűtlen gazfickó ott csak tengődik, mert „az odavaló magyar lapok megírták itthon elkövetett dolgait és a künn lakó magyarok eszerint is bánnak vele.”¹⁷ Honnan az értesülés? A Napló egy magyar újságíró tudósítását vette át, aki a New York-i Cosmopolitan Cafében járva látta a költőt, amint a kávéházban félrevonulva, egy ismeretlen hölgygel fogyasztotta italát.

Mielőtt elhamarkodott gondolatok támadnának bennünk, s pokolba kívánnánk minden csapodár, semmirekellő költőt, derítsük fel, mi lappang a nem éppen jóindulatú tudósítás hátterében.

Művészberkekben jól ismert a házaspár Habsburg-ellenessége. Réthy Laura az osztrák áruk országos bojkottját szorgalmazó Tulipánszövetség megalakulása körül bábáskodott, férje

¹⁵ Az idézett sorokat tartalmazó levél a cikk szerzőjének birtokában van.

¹⁶ Primadonna-válság. *Szegedi Napló*, 1898. március 11. p. 5. (Színház)

¹⁷ Réthy Laura tragédiája : Kivel szökött meg Rudnyánszky? *Szegedi Napló*, 1906. január 25. p. 7.

a mindig mélabús poéta pedig nyomban szenvedélyes cselekedetekre ragadtatta magát, ha a magyarságot sérelem érte. Egy ilyen tette valódi kormányválságot váltott ki. A debreceni Arany Bikában történt eseménynek – ifjú vidéki riporterként – Krúdy Gyula is tanúja volt. Ő örökítette meg az esetet.

1905-ben, Kossuth Ferenc országos körútján, a civisváros nevezetes szállodájában mond kortesbeszédet. Szónoklata végén azonban mindenki megdöbbenésére „Rácz Károly, a szőke cigányprímás a Himnusz helyett a Jaj, de huncut a német... kezdetű keserves nótára gyűjt, a főispán, Savanyó (Dégenfeld) Jóska gróf elfehéredett arccal néz a sarokban helyet foglaló cigánybanda felé; a pesti hírlapíró urak, akik Kossuth Ferencet Debrecenbe elkísérték: kirúgják a széket maguk alól, és rohannak a távíróhivatalba.” Izzanak a sürgönydrótok. „Nagy dolog történt a debreceni Arany Bikában: Kossuth Ferenc lojális pohárköszöntője után a magyar Himnusz helyett ama Kufsteinokra, Olmützökre, gyötrelmes rabságokra emlékeztető nótát játszá a cigánybanda.”¹⁸

A hírre kitört a botrány, melynek hullámai, ha a császárvárosig nem is, az országházig felcsaptak s Wekerle lemondott. S hogy ki buktatott kormányt a nóta választásával, azon még sokáig vitatkoztak a notabilitások. A választ Krúdy adta meg. „A hiteles megállapítás a különös zeneszám előadása körül pedig ez: Rudnyánszky Gyula szerkesztő úr rendelte meg a cigánynál a nótát.”¹⁹

A történetek után a költő jobbnak látta, ha a várható következmények elől – egyelőre családja nélkül, egyedül – áthajózik a tengeren túlra. A gyerekekkel itthon maradt hitvese azonban nem egy hónapos szobában nyomorgott az állítólagos „szökésről” szóló hír dobraverésekor, hanem – egy bácskai lap tanúsága szerint – éppen zombori vendégfellépésének tett eleget. Bátran mondhatjuk tehát, hogy a tudósítás politikai indíttatású rágalom!

Rudnyánszky miután megérkezik Amerikába először New Yorkban szerkeszt lapot és mikor anyagilag biztosnak érzi helyzetét, 1906 második felében maga után hozatja családját. „Erdély pacsirtája, a magyar énekművészet egyik legtündöklőbb csillaga, Réthy Laura kijött Amerikába. [...] Legyen ünnepe, nagyrabecsült vendége minden amerikai magyar telepnek” – üdvözliz az ígéret földjére lépett primadonnát az Újvilágban megjelenő Szabadság 1907-re kiadott naptára. Megérkezésének hírére felkérésekkel árasztják el őt a hangversenyrendezők és a magyar kulturális egyesületek. Fellépéseinek pontos idejével és helyével Bodó Ibolya amerikai magyar színjátszással foglalkozó, hiánypótló könyve volt segítségemre.²⁰

Első igazolható fellépése South Bendben, a St. Hedvig's Hallban van, 1906. december 9-én. Az indianai város a Studebaker vagongyárnak ad otthont, ahol sok kivándorolt honfitársa dolgozik, akik hálás tapssal fogadják Réthy Laura magyar dalestjét. A művésznő ezzel a műsorával végigturnézza az Államok magyarlakta telepeit, majd enged az új technikai csodának: hangfelvételt készít. Így ő lesz az első magyar énekesnő, akinek a Columbia hanglemezgyár megörökíti a hangját. Tiszteletdíja fejében pénz helyett lemezeket kap. A népes családnak azonban pénzre van szüksége, ezért egy Pokorny nevű, szintén magyar

---

¹⁸ Az idézett részletek: Kossuth fia. In: Krúdy Gyula: A XIX. század vizitkártyái. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. pp. 163–171.

¹⁹ Uo.

²⁰ Bodó Ibolya: Amerikai magyar színjátszás 1879–1970. Budapest, Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2011.

származású New York-i hangszerkereskedőnek a tiszteletpéldányokat darabonként hatvancentes áron továbbadják. Amerikai tartózkodásuk alatt megélhetésükben Laura mindvégig jelentős szerepet vállal. Nemcsak a hangversenykörutak gázsija, hanem a Boston Opera Companyben és a Chicagói Operában való fellépéseinek tiszteletdíja is megbízható tartópillére családi költségvetésüknek.

Országos turnéi mellett néhány magyar színházi előadásban is részt vesz. Heltai Árpád²¹ 1906-ban alapított Állandó Magyar Színházában 1908. január 5-én, a *Sulamith* címszereplőjeként lép színre. A bemutató New Yorkban, a Webster Hallban van. A héber opera karmestere, a vele szinte egyidőben Amerikába érkezett Serly Lajos.²² Alig telik el egy hét, és január 12-én már egy népszínműben, *Az igmándi kispapban* tapsolhat neki a közönség. Sőt, még arra is marad ereje, hogy 19-én a Gróf Lónyay Elemér Magyar Betegsegélyző Egylet műkedvelői közt fellépjen egy vígjáték, *A csókon szerzett vőlegény* előadásán.²³ A sok önálló est magánya után mohón ragad meg minden színházi szereplési lehetőséget. Hiányzik neki a színpad varázsa, a díszletek soha nem felejthető enyvszaga és a színészekkel való **társas, együttes** játék. A semmivel sem pótolható átkozott-áldott **társulati lét**.

Rudnyánszky 1909-ben – nyilván anyagi okokból – a maga alapította hetilap, a Napsugár kiadását Clevelandbe helyezi át. A família természetesen követi a családfőt. Ekkor már a költő 1905-ben kezdődő szemidegsorvadása előrehaladott állapotban van, látása egyre jobban elhomályosul. Pénzügyi helyzetük sem rózsás. Réthy Laura – hogy az anyagi csődöt elkerüljék – tiszteletdíj ellenében még a clevelandi Petőfi Egylet műkedvelőivel is vállal fellépést. Follinusz Aurél népszínművének, a *Náninak* bemutatóját 1910. február 6-án a clevelandi Hungaria Hallban tartják.

A sors azonban nem ismer kegyelmet. Férje 1910-ben teljesen elveszíti szeme világát. Chicagóba költöznek, ahol a költő megvakulva is újságot szerkeszt. Itt éri őket az újabb csapás: meghal leányuk, Rózsa. Az énekesnő fellépései is megritkulnak, így kétségbeesítő anyagi helyzetbe kerültek. Mintha Rudnyánszky sorai válnának valóra:

„Születni bűn, születni átok:
Tanuld meg ember ezt!
Az Isten ellen vét az ember
Mindjárt, hogy élni kezd.
És aztán teljes élete
Vezeklés, bűnhődés:
Legelső boldog napja az,
Amelyen sírja kész.”²⁴

²¹ Heltai Árpád (?–1915) színész, rendező, az első hivatásos amerikai magyar színház megalapítója. Az Állandó Magyar Színház 1906-tól 1915-ig, Heltai haláláig működött.

²² Serly Lajos (1855–1939) zeneszerző, karmester. 1898-ban hagyta el Magyarországot, Londonba ment, majd 1905-ben véglegesen Amerikában telepedett le. Fia, a zeneszerző, karmester Serly Tibor (1901–1978) fejezte be Bartók Béla 3. zongoraversenyének és Brácsaversenyének hangszerelését.

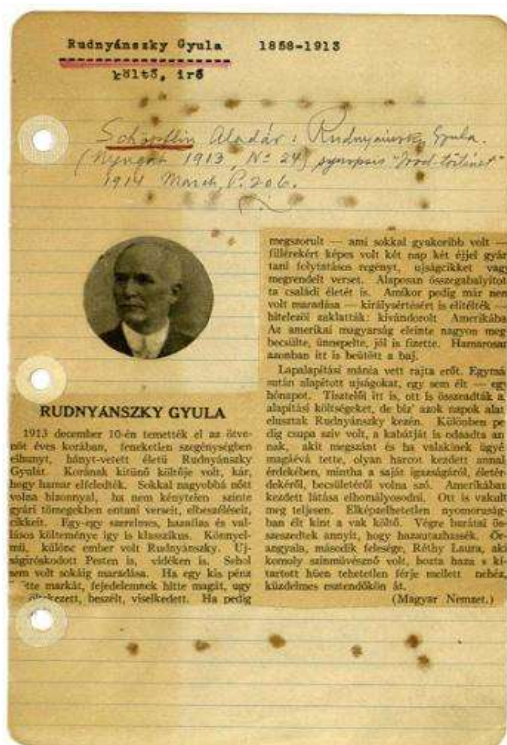
²³ Az opera szerzője: Davidson és Goldfaden; a népszínműé: Berczik Árpád; a vígjátéké: Szigeti József.

²⁴ Rudnyánszky Gyula A csüggedés óráiban című költeményének első versszaka.

Az új élet reménye – amelyért a család az Óperencián túlra is elment – köddé foszlik. Marad helyette a szegénység, a reménytelen küzdelem a mindennapi betevőért s a költő számára a teljes vakság. Réthy Laura, aki most már egyedüli kenyérkereső, mégsem adja fel. Még két éven keresztül küzd a család süllyedő hajójának megmentéséért – mindhiába. Végül kinti barátaik segítségét elfogadva az 1912. év második felében mindannyian hazatelepülnek, maguk mögött hagyva álmaikat és egy sírhantot.

Hazatérésük után a színésztársadalom úgy próbál segíteni az itthon is nehéz körülmények közé kerülő családon, hogy a Vígszínház – ahol hajdani direktora, Ditrői Mór a művezető-igazgató – egy előadás keretében megünnepli az egykori primadonnacsillag 30 éves színészi jubileumát. A színház az 1912. december 1-i matiné teljes bevételét Réthy Laurának ajándékozza, aki ezután már végleg lelép a színpadról. A familia Budapesten próbál új életet kezdeni. Szerencsére segítségükre siet ebben Laura bátyja, Réti L. Pál,²⁵ a neves színházi ügynök, vagy ahogy ma mondanánk: menedzser. S amikor már kezdenek jobbra fordulni a dolgok – kiadják *Napszállat felé* címmel verseskötetét – 1913. december 8-án meghal Rudnyánszky Gyula. „Be nagyra hívatott poéta, be emberien szomorú, küzdelmes, tragikus életű ember, s be kár, hogy csak kiváló költő s megvakult, szerencsétlen, megöregedett ember lett belőle” – siratja el Ady Endre.

8. kép: Lapkivágat, Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged

Az özvegy egyedül marad két gyermekével, a 17 éves Ibolyával és a 15 éves Sándorral. Bátyja segítségével Miskolcon, a Széchenyi utca 70-es számú házban vesznek ki lakást. Ettől kezdve Laura minden figyelmét arra fordítja, hogy két gyermeke hazai földön befejezze Amerikában megkezdett tanulmányait. A színház számára meghalt.

Ibolya édesanyja tehetségét örökölte, és a színészi pályát választja élethivatásául. Rákosi Szidi (1852–1935) színészkolaját elvégezve, Pozsonyban debütál²⁶ Shakespeare *Szentivánéji álm* című darabjának Puck szerepében. Az ígéretesen tehetséges ifjú színésznő – akit nagybátyja, Réti L. Pál is segít – a miskolci színház ajánlatát írja alá, jöllehet a fővárosba akarják szerződtetni. Nem sejtí, hogy ezzel Thália istenasszonytól való válását is megpecsételi. Miskolcon beleszeret dr. Róth József orvosba, hozzámegy feleségül és visszavonul a színpadtól. (Egyes források szerint férje az első világháborúban elesett, s a korán megözvegyült fiatalasszony a hadiözvegyeknek járó trafikusbolt csekélyke jövedelméből támogatta mindenkitől elfelejtett édesanyját.) Ibolya hosszú életet élt. 1984-ben hunyt el.

²⁵ Réti L. Pál (1862–1942) színházi ügynök. 1882-ben alapítja meg színházi és irodalmi ügynökségét, amely 1890-től Első Magyar Színházi Ügynökség néven, Budapesten működik.

²⁶ bemutatkozik. A francia szót Szigligeti Ede „ajánló szerep”-re magyarította. Sajnos nem használjuk.

Sándor szintén örökölte szülei művészhajlamát. Csakhogy őt nem a színészet vagy az irodalom, hanem a zene csábítja el. Tanulmányokat végez a Zeneművészeti Főiskola zongora és zeneszerzés tanszakán. Az első világháborút követően úgy dönt, háta mögött hagyja a vérbe fulladt, háború és forradalmak szaggatta Európát és visszamegy az Államokba. Amerikában hamar újra otthonra talál. Hangversenyeket szervez, koncerteken kamatoztatja zongoravirtuozitását, és a magyar színtársulatok előadásaiban karmesterként működik közre. Dirigensként – tudomásunk szerint – először 1926. december 6-án lép a karmesteri dobogóra New Yorkban, az Amerikai Magyar Ifjúsági Kör műkedvelői előadásán. Később fellép a Chicagói Népszínházzal, a New York-i Magyar Színpaddal és a Papp István Színtársulattal is. *Csókeső* című operettjét a New York-i Színtársulat mutatja be 1932. február 7-én.²⁷ Zeneszerzeményei kedveltek az amerikai közönség körében, mint ahogy mindig segítőkész személye is az amerikai magyarok között. Népszerűségét egy különleges, nagyszabású zenei esemény is növeli. 1929-ben Clevelandben 200 tagú zene- és 300 tagú énekkar élén vezényli el a nemzetek színházában a *János vitézt*. Fejős Zoltánnak, a Vasváry Collection Newsletter 2020/1-es, 63. számában megjelent írásából tudjuk, hogy Rudnyánszky Sándor nemcsak a zenével, a filmművészettel is szoros kapcsolatot tartott. Chicagóban és környékén ő szervezte meg a magyar filmek rendszeres bemutatását. Neki köszönhető, hogy az East Theatre-ben minden kedden magyar filmeket vetítettek. Szerkesztője volt az amerikai magyar filmújságnak, a Magyar Mozinak is. Így vitte tovább apai örökségét: az újságírói vénát.

Egyszer még visszatér szülőhazájába, édesanyja 1938. augusztus 3-ai halálakor, az utolsó búcsúra. Azután összehajtogatja atyai jussát: apja leveleit, kéziratait, könyveit, hogy elvigye új hazájába. Mielőtt még végleg visszatérne Amerikába, néhány hétig a Corvin étteremben zongorázik, s remek játékával elbűvöli a pestieket. 1949-ben, Miami-ban hagyja el az árnyékvilágot. Egyetlen fia, Gyula kíséri utolsó útjára.

A primadonna és szeretett férje a költő, a fővárosi Fiumei úti sírkertben alussza örök álmát. Közös sírhelyüket 2004-ben Nemzeti Emlékhellyé nyilvánították.

---

²⁷ Az adatok Bodó Ibolya idézett művéből valók.